

TIL BIRLIKLARINING LINGVOMADANIY TADQIQI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10593991>

Kobilova Aziza Baxriddinovna

Buxoro davlat universiteti dotsenti, PhD; e-mail: a.b.kobilova@buxdu.uz

Buriyeva Gulnoza

BuxDU 2-bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslik yo'nalishlaridan biri bo'lgan lingvokulturologiya va til birliklarini ushbu yo'nalish doirasida tahlil qilish haqida ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlar

lingvokulturologiya, antroposentrik paradigma, olamning lisoniy manzarasi, til va madaniyat.

LINGUISTIC STUDY OF LANGUAGE UNITS

Kobilova Aziza Baxriddinovna

Phd, associate professor of Bukhara state university; e-mail: a.b.kobilova@buxdu.uz

Gulnoza Buriyeva

the 2nd year master's student at Bukhara state university

Abstract

This article provides information about linguo-culture, which is one of the directions of modern linguistics, and the analysis of language units within this field.

Keywords

linguo-culture, anthropocentric paradigm, linguistic view of the world, language and culture.

Har bir xalqning lingvistik manzarasi milliy mentalitetning in'ikosidir. Kontsept singari ruhiy birliklar dunyoqarash, madaniyat, an'analar bilan bog'liq bo'lgan muayyan bir milliy xususiyatlarni, xususan xalqning e'tiqodi, tafakkur tarzi va tarixini o'z ichiga oladi.

Tilshunos V.A. Maslova shunday yozadi: "...lingvokulturologiya tushunchasi ko'p qirrali, va turlicha ekanligi sababli ham uning tuzilishini aniqlash mumkin bo'lgan yondashuvlari mavjud. Murakkab aqliy jarayon sifatida har bir tushuncha

semantik mazmudan tashqari, baholashni, shaxsning u yoki bu narsaga munosabatini, aks ettirilgan obyekt, uni baholash va boshqa komponentlarni o'z ichiga oladi¹¹⁵:

- 1) Universal;
- 2) Shaxsning muayyan madaniy muhitdagi hayoti bilan belgilanadigan milliy-madaniy hodisa;
- 3) Shaxsning muayyan ijtimoiy qatlamga mansubligi bilan belgilanadigan ijtimoiy hodisa;
- 4) Tilshunos shaxsning ma'lum bir yosh va jins guruhiga mansubligi bilan belgilanadigan guruh;
- 5) Shaxsiy xususiyatlar - ta'lim, tarbiya ta'sirida shakllangan individual-shaxs, individual-tajriba, psixofiziologik xususiyatlar.

Yuqorida sanab o'tilgan keng qamrovli strukturaning tarkibiy qismlari ko'proq darajada shaxsga bog'langan ya'ni antroposentrik paradigmaning muhim xususiyatlaridan sanalgan asosiy inson omilini ifodalaydi. Har qanday ma'naviy bo'yoqdor ham konseptual-ma'naviy strukturaga ega bo'lgan konseptda shaxsning o'zni bevosita yoki bilvosita tarzda ifodalanadi, chunki tilda shaxsning "mavjudligi" majburiydir. Konsept dunyoning lisoniy manzarisining shakllanishida asosiy ustun bo'lib xizmat qiladi va shu sababli ham antroposentrizm dunyoning lisoniy tasvirida o'z o'rniga ega.

N.Yu. Shvedova tomonidan taklif qilingan olamning lisoniy manzarasi klassifikatsiyasida dunyoning surati "inson atrofida" va "inson uchun": insonning o'zi, uning hayotiy faoliyati - insonning mavjudligi; uning tanasi ruhdur; uning genetik jihatdan mavjud turlari yoki hayot faoliyati jarayonlari; uning harakatlari; mehnatining turli meva va natijalari va o'qish; uning muhiti, mavjudlik doirasi - makon va vaqt; jonli va jonsiz tabiat; inson tomonidan yaratilgan afsonalar dunyosi; jamiyat inson va uning muhiti tomonidan yaratilgan jamiyat kabi tamoyillar asosida shakllantirilgan.

Lingvokulturologiya zamonaviy tilshunoslikning faol rivojlanayotgan sohasidir. Lingvokulturologiya atamasi so'nggi o'n yillikda V.N. Teliya, V.V. Vorobyov, V.A. Maslova, N.D.Arutyunova, Yu.Stepanovlar tomonidan bir necha marotaba foydalanilgan. Lingvokulturologiya Stepanov, V.I. Karasik va boshqa tilshunos olimlar asarlarining rivojlanishi munosabati bilan paydo bo'ldi.

Madaniy tilshunoslik bir qancha fanlar orasida, masalan: tilshunoslik, etnografiya, psixologiya va madaniyatshunoslik o'rtasida paydo bo'lgan fan bo'lib,

¹¹⁵ 1 Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. - Минск: Тетросистеме, 2004. – 256с

bu fanning obyekti madaniyatni, insonni (madaniyat yaratuvchisi sifatida), tilni (bu madaniyatni aks ettiruvchi sifatida) o`rganishdir.

Lingvokulturologiya tilda saqlanib qolgan madaniyat yodgorliklari haqida ma'lumotning kelib chiqishi, faoliyati va uzatish usulini o'rganadi.

Lingvokulturologiyaning asosiy vazifasi til tushunchalarining shakllanishiga madaniyatning ta'siri, ularni turkumlash, turli madaniyatlar tushunchalari bilan qiyoslash va boshqalar. Umumiy ma'noda aytganda, lingvomadaniyatshunoslikning maqsadi til orqali madaniyatni o'rganish va tavsiflash hisoblanadi.

Lingvomadaniyatshunoslikni o'rganishda undan keyingi foydalanish uchun aniq terminologik apparatni ishlab chiqish ham muhimdir. Bu jarayonda "mentalitet", "dunyoning lisoniy manzarasi", "dunyoning konseptual qiyofasi" kabi terminlardan foydalaniladi. "Lingvomadaniy tushuncha" lingvomadaniyatshunoslik va uning hosilaviy fanlari uchun eng muhimi hisoblanadi va u yangi fanni – "lingvokonseptologiya"ni keltirib chiqaradi.

Lingvokulturologiya fanining dolzarb muammosi o`zga madaniyatni o'zlashtirishda tilning roli hisoblanadi. Gap shundaki, til birinchi navbatda kerakli etnik madaniyatni emas, balki u bilan bog`liq bo`lgan, unga aloqador bo`lgan etnomadaniyatni ifodalash uchun yaratilgan.

Bundan tashqari, har qanday til madaniy xususiyatlarni boshqa boshqalariga ham u yoki bu darajada ifodalashga qodir.

Til nafaqat uni yaratgan millat tomonidan qo'llanilishi mumkin, shuningdek, boshqa milliy guruhlar, boshqa madaniyat vakillari va boshqa tilshunoslar tomonidan ham foydalanilishi mumkin.

Bu qarama-qarshilik bir qator muammolarni keltirib chiqaradi: boshqa madaniyat vakillariga bu tildan foydalanishga nima imkon beradi? Ushbu foydalanish chegarasi nima? Boshqa xalqlar ishlatganda til qanday o'zgaradi? Yangi tilni ishlatadigan odamlarning madaniyati qanday o'zgaradi? Bu va shunga o'xshash savollar oxir-oqibatda bir jamiyatning madaniy-tarixiy mazmunini bir jamiyatga «o'tkazish» muammosiga yaqinlashadi. Ushbu muammoning turli jihatlari qadim zamonlardan beri faylasuflar, etnologlar va tilshunoslar e'tiborini tortib kelyapti.

Ularga bo`lgan qiziqish so'nggi paytlarda sezilarli bo'lib qoldi, chunki ular zamonaviy dunyoda sezilarli darajada faollashgan madaniy munosabatlarning asosini tashkil qiladi.

Lingvomadaniyatshunoslik doirasida boshqa narsalar qatorida ma'lum bir til jamoasining madaniy rivojlanishi natijasi bo'lgan tilning strukturaviy xususiyatlari

ko'rib chiqiladi. Har bir etnik guruhning o'ziga xos madaniyati va tili bor. Bu o'ziga xoslik millat mentaliteti, psixologik munosabati va o'zligini anglash xususiyatlari bilan bog'liq. Nutq jarayonida ona tilida so'zlovchi shaxs u yoki bu tarzda o'z jamiyatiga mansubligini ko'rsatadi, va bu bilan u o'z xarakteri orqali o'z mentalitetini ko'rsatadi. Boshqacha qilib aytganda, ma'lum bir etnik guruhning xatti-harakatlar modeli so'zlovchining ona tili va madaniyatining nutqiy xulq-atvori asosida tushuntiriladi. Bu tahlil nutqning qurilish xususiyatlari asosida amalga oshiriladi, chunki bu jarayonda u inson dunyoqarashi nimaga asoslanganligining tashuvchisi hamdir. Bularning barchasida tilning tuzilishi, uning leksik-semantik vositalari tizimi va shu bilan birga dunyoning lingvistik tasviri ham aks ettirilgan bo'ladi.

Dunyoning lisoniy manzarasi - bu dunyo haqidagi tarixan mavjud bo'lgan g'oyalar yig'indisidir. U muayyan til hamjamiyatining kundalik ongida shakllanadi va ularda aks etadi. Binobarin, madaniy jihatdan ahamiyatga ega til vositalarini tanlash imkoniyati mavjud nutqiy harakatlar lingvokulturologiyaning tahlil obyekti bo'lishi mumkin. Bu so'z, qoida tariqasida, noyob milliy ramz bo'lib, uning semantikasi etnosning madaniy va tarixiy tajribasining butun xilma-xilligini aks ettiradi. Bu yerda biz madaniyat, madaniyatga aloqador so'zlar, lakunalar haqida gapiramiz.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, lakuna bu muloqot jarayonida til foydalaniluvchilari tomonidan to'liq tushunilmagan yoki qisman noto'g'ri tushunilgan milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi tushunchadir. Tushunchalardagi madaniyatlararo bo'shliqlar til madaniyatshunosligida alohida o'rin tutadi. Bunda

shu munosabat bilan lingvokulturologiyaning yana bir asosiy tushunchasi - lingvokulturemani eslatib o'tish joiz. V. V. Vorobyovning fikricha¹¹⁶, madaniyat «muayyan madaniyatga xos voqelikning elementidir». Ona tilida so'zlashuvchilarning milliy madaniyati doirasidagi madaniy hodisa sifatida lakuna lingvistik bo'lib, u muloqot jarayonida madaniyatlararo farqga aylanadi.

Madaniyatlararo muloqot jarayonida o'zaro tushunishni ifodalash rejasi va boshqa odamlarning tajribasini o'zlashtirish milliylikni ta'kidlash uchun ayniqsa muhimdir. Shunday qilib, lingvokulturologiya turli darajadagi til birliklarini o'rganadi, va o'z navbatida konsept va madaniyatni tavsiflaydi ham. Lingvokulturologiyada obraz yaratishning lingvistik vositalari, ya'ni ma'lum bir matnda ishlatiladigan madaniy belgilar va til birliklari bilan madaniy jihatdan aniqlangan elementlar sifatida tavsiflanadi. Ushbu holatda, lingvomadaniyat

¹¹⁶ Воробьев В.В. О понятии лингвокультурологии и её компонентах // Язык и культура: Вторая международная конференция: Доклады. Киев, 1993. -44с

fanining maqsadi tilning o'ziga xos xususiyatlarni ajratib ko'rsatish va tavsiflashdir, shuningdek, uning madaniy hodisa sifatida faoliyat yuritish tamoyillarini oydinlashtirishdir¹¹⁷. Tilshunoslikning kognitiv komponenti, ya'ni kognitiv tizimlarini o'rganish yo'nalishi inson ongi, jumladan, fikrlash jarayonlari va tilning o'zaro ta'siri xususiyatlariga alohida e'tibor beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. - Минск: Тетросистеме, 2004. - 256 с.
2. Воробьев В.В. О понятии лингвокультурологии и её компонентах // Язык и культура: Вторая международная конференция: Доклады. Киев, 1993. - 44с.
3. Baxriddinova K. A., Mahtob A. PERIPHRASES USED IN THE POLITICAL FIELD //Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes. - 2023. - С. 111-114.
4. Kobilova, A. (2022). Lingua-cultural aspects of medical periphrases of English language. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 9(9).
5. Kobilova, A. B. (1898). Different types of tests used in language teaching. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука*, (1 (1)), 134-135.
6. Baxriddinova, K. A. (2020). Features of the use of the periphrases of the Uzbek and English languages in journalistic texts. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(7), 8162-8168.
7. Baxriddinova, K. A. (2022). Semantic and lingua-cultural features of English and Uzbek medical periphrases. *International Journal on Integrated Education*, 5(6), 162-167.
8. Baxriddinova, K. A. (2021). Some considerations about periphrases. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 11(2), 1614-1617.
9. Baxriddinova, K. A. (2020, December). Periphrasis-As A Stylistic Device. In *Archive of Conferences* (Vol. 10, No. 1, pp. 215-216).
10. Kobilova, A. B. (2021, February). Peryphrases used in medical texts and their characteristics (on the example of English and Uzbek languages). In *Archive of Conferences* (Vol. 15, No. 1, pp. 255-257).
11. Baxriddinova, K. A. The use of the medical periphrases of the Uzbek and English languages in journalistic texts. *JournalNX*, 7(06), 143-150.

¹¹⁷ Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии. М.: Флинта: Наука, 2004. -184 с.

12. Baxriddinova, K. A. (2022, January). Voqelik obyektini perifrastik sinonimlar orqali ifodalash. In *Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes* (pp. 71-73).

13. Kobilova, A. B. (2021). Some considerations about periphrases. *Academia: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021. Impact Factor: SJIF 2021= 7.492.- Page: 1637-1640. *Impact Factor: SJIF, 7, 1637-1640.*

14. Kobilova, A. B. (2016). Peer editing as a main technique in editing writing. *International scientific journal*,(4 (2)), 37-38.

15. Kobilova, A. B. (2021). Periphrasis used in medical texts. In *Proceeding of International Conference on Research Innovation In Multidisciplinary Sciences, Hosted From New York USA 6th-7th of March* (pp. 261-262).

16. Kobilova, A. B. (2022). Инглиз ва ўзбек лингвомаданиятида тиббий перифразларнинг хусусиятлари: филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. *Бухоро, 2022.-148-б.*

17. Baxriddinova, K. A. (2023). THE FORMATION OF MEDICAL PERIPHRASES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(2), 569-573.

18. Baxriddinova, K. A. (2023). The Role of Medical Periphrases in the Semantic Micro-Field of English Language. *Miasto Przyszłości*, 32, 155-160.

19. Kobilova, A., & Karimova, K. (2017). The Total Physical Response As An Important Tool In Language Teaching. *Интернаука*, 7(11 Часть 3), 11.

20. Kobilova, A. (2023). Лингвокультурологические особенности английских и узбекских медицинских перифраз в семантическом микрополе. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz)*, 29, 29.

21. Baxriddinova, K. A. (2023). CHARACTERISTIC FEATURES OF EUPHEMISTIC PERIPHRASES. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(29), 230-237.

22. Kobilova, A. (2023). [LANGUAGE FEATURES OF ADVERTISING SLOGANS](#). *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*.

http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11463

23. Kobilova, A. (2023). [LINGUACULTURAL ANALYSIS OF PERIPHRASES USED IN JOURNALISTIC TEXTS](#). *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*.

http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11322

24. Kobilova, A. (2023). TIBBIY PERIFRAZALARNING SHAKLLANISH USULLARI.

http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11182

25. Kobilova, A. (2023). Lingua-Cultural Analysis of Periphrasis in English Journalistic Texts.

http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11322

26. Kobilova, A. (2023). Тиббий матнларда қўлланиладиган перифразалар ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари (инглиз ва ўзбек тиллари мисолида)

http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/9270